

НОВІ ПІДХОДИ ТА МІСТОБУДІВНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ДОНЕЧЧИНІ

Важливе соціально-економічне значення Донецького промислового району в розвитку країни та одночасно складні екологічні умови даного регіону завжди обумовлювали пошуки ефективних принципів міської забудови, в т. ч. в організації мережі закладів освіти. Так, ще в середині минулого століття в м. Донецьку були експериментально перевірені принципи укрупнення шкільних закладів в умовах ущільнення житлової забудови.

У той час у масовому будівництві за основу були прийняті типові будівлі шкіл на 880 учнівських місць. Проте навіть у порівняно невеликих мікрорайонах на 5–7 тис. жителів за демографічними розрахунками була потрібна школа на 900–1000 учнів. В умовах стрімкого зростання міст, ущільнення житлових кварталів, укрупнення мікрорайонів до 10–15 тис. жителів і більше в межах нормативного радіусу доступності 500 м виникала необхідність будівництва 2–3-х типових шкіл. Це різко збільшило питому вагу навчальних зон у структурі мікрорайону, ускладнило їх планувальні рішення. На практиці з метою економії землі шкільні ділянки часто необґрунтовано скорочувалися. Певний техніко-економічний ефект досягався за рахунок погіршення їх експлуатаційних якостей (рис. 1). В умовах інтенсивного житлового будівництва виникли явне протиріччя та невідповідність традиційних шкільних структур новим містобудівним тенденціям.

В архітектурній науці й експериментальному проектуванні почався пошук більш ефективних принципів побудови мережі шкіл в ущільненій житловій забудові шляхом укрупнення навчальних закладів. Проблема укрупнення шкіл особливо значний розвиток отримала в наукових і проектно-творчих розробках КиївЗНДІЕП та відповідних публікаціях того періоду [5, 6]. Одна з перших шкіл великої місткості на 2032 учні була побудована в м. Донецьку (рис. 2). В 1969 р. у відбудованому після землетрусу Ташкенті була побудована ще більша школа на 2600 учнів,

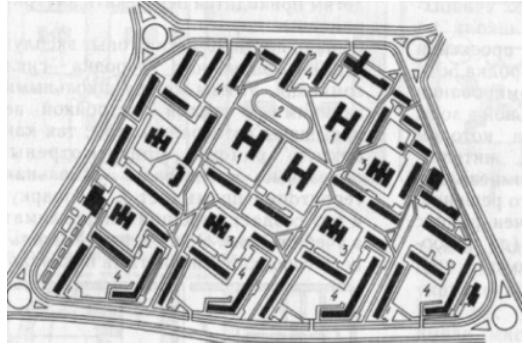

Рис. 1. Приклади розміщення декількох автономних шкіл у центральній зоні укрупнених мікрорайонів

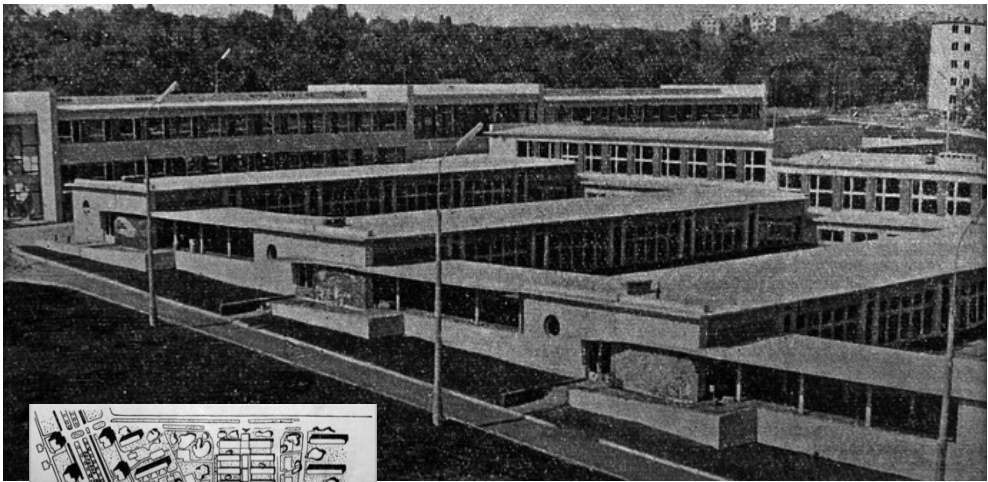

Рис. 2. Школа на 2032 учні у м. Донецьку, арх. Й. Каракіс та ін.

подібна до донецької. Ними до цих пір пишаються педагоги. У цих школах досягнутий значний функціональний і архітектурно-містобудівний ефект у результаті створення великого педагогічного колективу і значного розширення (понад типову програму) набору навчальних і загальношкільних приміщень.

Архітектурно-типологічні принципи укрупнення шкіл отримали в той час широкий резонанс в архітектурній пресі та проектній практиці України й інших республік колишнього СРСР. Однак, незважаючи на те, що такі школи в той час мали багато прихильників, у т. ч. і серед педа-

Рис. 3. Шкільний комплекс із двох автономних шкіл на 30 класів кожна у м. Луганську, арх. Й. Каракіс, Н. Савченко, В. Волік та ін.

гогів, у цілому працівники народної освіти і гігієнічні служби не підтримали ідею укрупнення. Великі школи при традиційній структурі виявилися важко керованими, оскільки в них передбачалися в основному ті ж штати адміністративного та обслуговуючого персоналу, що і в звичайних школах. Це створювало об'єктивні складності для раціональної організації навчально-виховного процесу. Для вирішення проблеми удосконалення мережі шкіл в укрупнених мікрорайонах архітектори запропонували компромісний шлях — створення кооперованих шкільних комплексів, що об'єднують 2–3 порівняно невеликих автономних навчальних заклади.

Комплексну багаторічну перевірку кооперовані навчальні заклади отримали в Луганську, Комсомольську, Волгодонську та інших містах (рис. 3). Практика підтвердила функціонально-технологічну можливість, економічну і містобудівну доцільність об'єднання декількох автономних навчальних будівель в єдині планувальні структури. Шкільні комплекси стали центрами урочної та позашкільної роботи в мікрорайоні, на їх базі організовано безліч гуртків самодіяльності, спортивних секцій тощо. Блокування шкіл до того ж дозволяло на 15–20% скоротити площу шкільних ділянок без погіршення їх експлуатаційних якостей.

Педагоги та органи освіти також на першому етапі підтримували формування навчальних об'єднань, в яких створювалися матеріально-технічні передумови поліпшення навчально-виховної роботи. Але надалі ставлення до кооперації навчальних закладів змінилося. Передбачене проектами створення кооперованих навчальних зон у нових районах для багатьох великих і найбільших міст України, незважаючи на їх функціональні, архітектурно-типологічні та містобудівні переваги, не реалізувалося в будівництві.

Основна причина цього — невідповідність нових містобудівних та архітектурно-планувальних принципів застарілим соціально-економічним відносинам у суспільстві та догматичним функціонально-педагогічним моделям навчання. Проведена реформа системи освіти в Україні після отримання незалежності, демократизація суспільних відносин, у т. ч. у сфері освіти, перехід до багатоваріантних моделей шкільного навчання, широке впровадження спеціалізованих шкіл для старшокласників, ліцеїв, гімназій створює сьогодні необхідні педагогічні передумови для нових підходів до формування мережі шкіл та архітектурних рішень навчальних будинків.

Програмні установки нових державних документів реформування системи освіти України орієнтують на широкі науково-пошукові експериментальні розробки в цьому напрямку з метою створення навчально-виховних закладів нового покоління, регіональних центрів та експериментальних майданчиків для відпрацювання та вибору ефективних педагогічних інновацій.

Одним з перспективних напрямків удосконалення мережі навчальних закладів на принципах кооперування є створення територіальних освітніх округів. Територіальні освітні округи — новий принцип управління й розвитку середньої освіти на місцевому рівні на основі добровільного об'єднання загальноосвітніх навчальних закладів різних типів і форм власності з дошкільними, позашкільними та іншими навчальними закладами, а також установами охорони здоров'я, що сприяють здійсненню освітньої діяльності. Зазначені округи створюються для забезпечення освітніх та культурно-освітніх потреб громадян, які проживають у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці (району, міста або їх частин).

Основними напрямами діяльності освітніх округів є:

- розвиток та оптимізація мережі навчальних закладів для оптимального задоволення прав громадян на освіту;
- створення широкого діапазону умов для отримання вихованцями й учнями якісної освіти та розвитку їхніх здібностей;
- концентрація наукового, культурного, матеріально-технічного та фінансового потенціалу міста, району для вирішення актуальних проблем функціонування системи освіти;
- сприяння впровадженню в закладах освіти освітніх округів сучасних навчально-виховних та управлінських технологій;
- пропаганда передового практичного досвіду, стимулювання професійного зростання, підвищення педагогічної майстерності педагогічних кадрів.

Характерно, що одними з перших ініціаторів впровадження такого принципу розвитку закладів загальної освіти стали педагоги Донеччини, особливо у м. Макіївці. Освітній простір м. Макіївки на сьогодні складають 82 дошкільних заклади (з них 3 відомчих), в яких виховуються 7 тис. дітей. Працює дитячий будинок «Проліски» (3–6 років), у 2006 р. почав діяти дитячий будинок «Пташеня» (0–3 роки). Функціонує 78 загальноосвітніх навчальних закладів, із них: 3 ліцеї, 1 гімназія, 1 приватна школа (у них навчаються 33 060 учнів); 9 позашкільних закладів (4 центри дитячої творчості, 3 юнацько-спортивні школи, станція юних натуралістів, станція юних техніків), у яких 11 122 дитини займаються у 584 гуртках, секціях. У Макіївському навчально-реабілітаційному центрі «Райдуга» виховуються та навчаються 268 дітей (6–18 років). 35 загальноосвітніх навчальних закладів комп'ютеризовано, 7 — мають підключення до Інтернету.

Усю мережу навчальних закладів міста розподілили на дев'ять освітніх округів, до складу яких входять дошкільні, загальноосвітні, позашкільні навчальні заклади, філії школи юних математиків, юних філологів, відділення центру розвитку обдарованої молоді, окремі заклади культури та вищі навчальні заклади. Проведена реструктуризація мережі загальноосвітніх установ забезпечує рівний доступ до освіти, профільне навчання у старшій школі, підвищення якості освіти за рахунок концентрації освітніх ресурсів.

Подібні освітні округи формуються і в інших містах Донецької області (Маріуполь, Слов'янськ, Святогорськ, Миколаївка). На виконання програми «Освіта Донбасу. 2012–2016 рр.» створюються освітні округи з опорними навчальними закладами і в м. Донецьку.

Отже, територіальні освітні округи — новий принцип управління й розвитку середньої освіти на місцевому рівні, створення умов оптимального функціонування та розвитку закладів освіти. Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 777 затверджено Положення про освітній округ, яке визначає правовий статус, порядок утворення та основні засади діяльності освітнього округу.

Розглянемо, що дають нові педагогічні концепції архітекторам, як вони впливають на установлені підходи до формування мережі закладів освіти, реконструкції існуючих навчальних закладів.

1. Перерозподіл ресурсів між освітніми закладами сприяє створенню нових освітніх можливостей, зокрема розвитку матеріально-технічної бази відповідно до сучасних вимог. Для реального забезпечення якісної доступної освіти необхідно відмовитися від думки створення в сучасних соціально-економічних умовах у кожному мікрорайоні біля

кожного будинку своєї повноцінної школи. Про це пишуть навіть окремі педагоги, які досліджують напрямки удосконалення шкільної освіти. Це неможливо не тільки в зв'язку з відсутністю матеріальних ресурсів, а й через відсутність, що особливо важливо, в житлових районах необхідних територій. Адже сучасна матеріальна база повноцінної школи на 900–1000 учнів потребує згідно з нормативами біля 2–3 га території. Таких вільних ділянок зараз немає не тільки в центрі, а й на околиці міст.

2. Мережу шкіл необхідно розраховувати не на рівні мікрорайону, а розглядати як взаємопов'язану систему всього житлового району у формі територіальних освітніх округів. Одним із основних критеріїв підбору територій для об'єднання в освітні округи є повнота освітніх послуг. Тобто на території округу повинно бути все, що потрібно для освітньої системи, починаючи від дошкільних установ і закінчуючи професійними навчальними закладами та вищими навчальними закладами. При цьому повинні бути окремі опорні заклади, де зосереджені сучасні освітні ресурси, яких немає в окремо розташованій школі. Перерозподіл ресурсів між освітніми закладами сприяє створенню нових освітніх можливостей, зокрема розвитку матеріально-технічної бази відповідно до сучасних вимог.

Освітня мережа округу забезпечує доступ до максимально широкого комплексу освітніх послуг. При цьому кількість тих чи інших освітніх установ відповідає потребам у відповідних освітніх послугах, виключено їх дублювання (надмірності).

3. Навчальні заклади, що мають розвинуту навчально-матеріальну та навчально-методичну базу, зручне розташування і забезпечені кваліфікованими педагогічними кадрами, визначаються як опорні.

Опорний навчальний заклад виступає центром методичної роботи щодо організації профільного навчання, де розробляються методики проведення спеціальних курсів, психологічних тренінгів, проводяться майстер-класи, презентації.

Таким чином, на сьогодні існують всі необхідні правові та організаційно-педагогічні передумови для створення освітніх округів у різних соціально-економічних умовах. Питання, які потребують додаткового аналізу, пов'язані з визначенням містобудівних та функціонально-планувальних характеристик різних типів освітніх округів.

Необхідно зазначити, що діючі державні будівельні норми України не враховують нові педагогічні інновації, які останнім часом впроваджуються в освітні процеси навчальних закладів. Зокрема, згідно з ДБН 360-92** «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень» встановлена величина максимально допустимих радіу-

сів обслуговування дитячих дошкільних установ, загальноосвітніх шкіл різних ступенів, позашкільних навчальних закладів. Із введенням у дію Положення про освітній округ, а також Концепції профільного навчання в старшій школі, затверджених наказами Міністерства освіти і науки України в 2010 та 2013 рр., відповідно, виникає необхідність коригування встановлених нормативних показників. Існуючі методики містобудівних розрахунків щодо забезпечення населення мікрорайонів місцями у навчально-виховних закладах не відповідають новим формам освіти, встановленим у зазначених педагогічних актах [3, 4]. Виникає потреба у коригуванні діючих нормативів, визначенні максимально допустимих радіусів обслуговування опорного навчального закладу, профільних шкіл, районних ресурсних центрів, центрів міжшкільних профільних курсів, а також у розробці нових методик розрахунків щодо забезпечення населення місцями у навчально-виховних закладах освітніх округів.

Список літератури

1. ДБН 360-92** «Містобудування. Планування та забудова міських і сільських поселень». — К.: ДП «Укрархбудінформ», 1992; зі змінами та доповненнями. — 110 с. — Чинні з 17.04.1992.
2. Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року».
3. Положення про освітній округ. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 777.
4. Проект Концепції профільного навчання в старшій школі.
5. Ковальский Л. Н. Архитектура учебно-воспитательных зданий. — К.: Будівельник, 1988. — 144 с.
6. Ежов В. И. Технология проектирования школьных комплексов: Обзор. — М.: ЦНТИ по гражд. стр-ву и архитектуре, 1977. — 64 с.
7. Интернет-ресурс <http://www.osvita.donetsk.ua>.

Стаття надійшла до редакції 11 листопада 2013 р.